

**INFORMACIJSKA PISMENOST
- PRAVO NA ZNANJE I NOVI BIBLIOTEKARSKI AKTIVIZAM -**

**INFORMATION LITERACY
- THE RIGHT TO KNOWLEDGE
AND THE NEW LIBRARIAN ACTIVISM -**

Sažetak

Rad razmatra koncept informacijske pismenosti u kontekstu temeljnog ljudskog prava na adekvatno obrazovanje zasnovano na znanstvenom i stručnom znanju iznad i izvan puke informatizacije i tehničke infrastrukture. Informacijsko ponašanje internetske generacije vođeno je gotovo isključivo tehnološkim mogućnostima i onim što se može dobiti prostom upotrebom informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). No, neslućene mogućnosti digitalnog univerzuma i mnoštvo dostupnih informacija počeli su biti uzrokom razočaranosti, frustriranosti i zbunjenosti, jer se valja nositi s ovim stalno rastućim okeanom informacija različite kvalitete i namjene, pa sve značajnija postaju pitanja njihove autentičnosti, istinitosti, vrijednosti i pouzdanosti. Generacije mladih pripadnika tzv. internetske generacije već su uveliko prisutne kao nastavni kadar u obrazovnim procesima u svim nivoima obrazovanja od predškolskog do visokoškolskog, a stekli su određene navike informacijskog ponašanja i ponašanja pri traženju informacija upravo kao pripadnici generacije kojoj je upotreba tehnologije veoma bliska. Ovo otvara prostor za „novu“ ulogu bibliotekara kao stručnjaka za organizaciju zabilježenog znanja i posredovanje informacija između izvora informacija i onih kojima su te informacije potrebne, čiji je glavni cilj edukacija korisnika informacija njihovom adekvatnom pronalaženju i korištenju. Ovakav pristup zahtijeva novi profil bibliotečko-informacijskih stručnjaka koji moraju biti izuzetno obrazovani i usvojiti mnoštvo novih znanja i kompetencija da bi se mogli nositi sa zahtjevima novih obrazovnih paradigmi.

Ključne riječi: informacijska pismenost, informacijsko ponašanje, internet, znanje, organizacija znanja, nove obrazovne paradigme, nastavnici, bibliotečko-informacijski stručnjaci

Summary

The paper discusses the concept of information literacy in the context of a fundamental human right to have an adequate education based on scientific and expertise knowledge above and beyond mere computerization and technical infrastructure. The information behavior as exhibited by the Net generation is almost exclusively driven by technological possibilities and what can be gained by simple use of IC technology. The endless possibilities of the digital universe and the multitude of available information began to be the cause of disappointment, frustration and confusion, since everyone has to struggle with this ever-growing ocean of information of different quality and purpose, so more and more important is becoming a question of its authenticity, value and reliability. Young members of the so-called Net generation are already largely present as the teaching staff in the educational process at all levels of education from pre-school to high education. They have acquired certain habits of information behavior and information seeking behavior just as members of that generation to whom the use of that kind of technology is very close. This opens the way for the "new" role of librarians as professionals for organizing recorded knowledge and information mediating between sources of information and those who need the information, to educate a new generation of users to adequately search and use information. Such approach requires a new profile of library information specialist, who must be extremely educated and adopt a variety of new skills and competencies to cope with the demands of the new educational paradigm.

Keywords: *information literacy, information behavior, Internet, knowledge, knowledge management, new educational paradigm, teachers, LIS professionals*

Uvod

Snažan razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) s kraja 20. i osobito u 21. stoljeću omogućava proizvodnju ogromne količine informacija i njihovu gotovo trenutnu razmjenu stvarajući tako novo, umreženo informacijsko društvo. Sam pojam informacijskoga društva još uvijek nije precizno definiran, ali se najčešće govori o društvu sa ekonomijom baziranom na znanju u kome je „organizacija znanja, učenje i upravljanje sadržajima učenja kroz prikupljanje informacija, njihovu obradu i selekciju, prezentacija znanja i diseminacija najraznovrsnijim kanalima jedan od najznačajnijih poslova i proizvoda informacijskog društva“ (*Odabrana poglavlja iz organizacije znanja*, 2004:3).

Kontekst informacijskoga društva i društva znanja radikalno utječe i na politike obrazovanja, pa se one nužno moraju prilagođavati

potrebama tržišta rada. Ovo za posljedicu ima promijenjene obrazovne paradigme. „Obrazovno-odgojna djelatnost spregnuta je s podsustavima svoje okoline pa potrebe gospodarstva, politike i kulture određuju stvarne obrazovne i odgojne prioritete, tj. ciljeve edukacije i značajke obrazovno-odgojnog sustava kojima se ciljevi nastoje postići. No obrazovanje i odgoj nije samo nacionalni interes nego je i osobni interes gotovo svakog građanina“ (Pastuović, 1999:421). Kako tržište rada i svakodnevni život zahtijevaju stalno usavršavanje i stjecanje novih znanja i vještina, uz organizirano učenje, bilo da je ono formalno u okviru redovnog školovanja ili neformalno kroz razne seminare, tečajeve ili treninge, osobito značajno postaje neorganizirano, informalno učenje koje podrazumijeva samostalno stjecanje i nadogradnju znanja. U okviru formalnog obrazovanja ne mogu se dati sva znanja i vještine potrebne u budućnosti koju karakteriziraju brze i stalne promjene u društvu, pa je svako ponaosob u procesu cjeloživotnoga učenja za razne uloge u životu i radu. Stoga je temeljno načelo obrazovnih procesa stvaranje metakompetencija koje su najbolje izražene kroz sintagmu *učiti kako učiti* (*learning to learn*), što zapravo znači da je formalno obrazovanje u svim razinama, a osobito u visokom obrazovanju odgovorno za osposobljavanje svojih polaznika za samostalno, aktivno, cjeloživotno učenje, rješavanje problema, kritičko promišljanje i procjenu dobivenih rezultata.

Informacijsko društvo karakterizira „visok nivo intenziteta informacija“ (Community Development Foundation, 1997), što je proizvelo drastične promjene u načinu života, načinu rada i poslovanja, obrazovanja, studiranja, bavljenja znanstvenim radom, načinu zabavljanja, te dovelo do širenja popularne i razvoja globalne kulture. Tako „visok nivo intenziteta informacija“ proizvodi efekte u kojima je preobilje nepotrebnih i nebitnih informacija gotovo isto toliko loše, ako nije i gore, kao i nedostatak bitnih i relevantnih informacija. Rast i razvoj društva počiva na znanju, a znanje na vjerodostojnim, relevantnim i kvalitetnim informacijama. Nove obrazovne paradigme i novi načini učenja stoga moraju opskrbiti pojedinca znanjima, vještinama i sposobnostima koje ga osposobljavaju da se nosi sa nadolazećom nepredvidivom količinom dostupnih informacija i da za učenje, napredovanje i nadogradnju znanja zahvata one informacije koje mu i omogućavaju te procese, s obzirom da niti jedna tehnologija, ma kakve mogućnosti pružala, ne može zamijeniti kreativnost i rasuđivanje. Kako čitav život počiva na informacijama, promjene u društvu koje karakterizira obilatost informacija podrazumijevaju u isto vrijeme i

pojavu novih, također globalnih, vidova kriminalnog ponašanja i prijetnju sigurnosti pojedinaca u društvu, pa su i to činjenice kojih treba biti svjestan i na koje treba ukazati kroz formalno obrazovanje i odgoj generacija koje su savremenici modernih tehnologija i njeni najveći korisnici i poklonici. Valja naglasiti da ovo osobito vrijedi sa sve većim uplivom društvenih mreža u sve pore života i rada. Za ilustraciju može poslužiti podatak da, prema nekim procjenama, godišnji gubici zbog krađe identiteta u Sjedinjenim Američkim Državama iznose po jednu milijardu dolara u transakcijama sa kreditnih kartica i iz korištenja mobitela i oko tri milijarde dolara iz bankomata (Korajlić, 2012). Ovi su podaci alarmantni i možda nam se čine nevjerovatni zbog prostorne udaljenosti i ekonomsko-socijalnih i kulturoloških različitosti, ali nas kao primjer dugoročno obavezuju na postavljanje obrazovnih i odgojnih prioriteta prilagođenih savremenom životu, što zapravo znači da nove generacije rođene sa tehnologijom imaju pravo na adekvatno obrazovanje u novom informacijsko-komunikacijskom okruženju, kako bi stekle odgovarajuća znanja i iskoristile sve prednosti toga okruženja ali i preduprijedile njegove izazove i opasnosti. Odgovornost za razvijanje svijesti o ovim prednostima i opasnostima kod generacija koje dolaze leži upravo na obrazovnom-odgojnim procesima i njenim glavnim protagonistima – nastavnicima svih nivoa obrazovanja.

Pravo na znanje i adekvatno obrazovanje

Pravo na obrazovanje temeljno je ljudsko pravo u društvu u 21. stoljeću, no savremeno je društvo u procesu stalnog kretanja i promjene, što nameće potrebu za svakodnevnim učenjem novih sadržaja. „U budućnosti će pojedinci biti pozvani na to da razumiju složene situacije koje će se mijenjati na nepredvidive načine (...). Morat će se boriti sa obiljem fragmentarnih i necjelovitih informacija otvorenih različitim tumačenjima i djelomičnim analizama. Postoji prema tome rizik pukotina u društvu između onih koji mogu tumačiti, onih koji mogu samo koristiti i onih koji su istisnuti iz glavne matice društva i ovise o socijalnoj podršci; drugim riječima između onih koji znaju i onih koji ne znaju“ (*Prema društvu koje uči*, 1996:25). Ovo nužno ima za posljedicu da se proces obrazovanja i učenja produžava na cijeli čovjekov život i čini ga u svakom momentu aktivnim. U okruženju čestih i snažnih tehnoloških promjena i novih mogućnosti koje one donose, nameće se koncept cjeloživotnog učenja, jer će „obrazovanje i naobrazba postati sve više glavno sredstvo samosvijesti, pripadnosti i napredovanja i

samoispunjenja. Obrazovanje i naobrazba, bilo onakva kakva se stiće u formalnom obrazovnom sistemu, na poslu ili na više neformalan način, ključ je mogućnosti da svako nadzire svoju budućnost i svoj osobni razvitak (...). Obrazovanje i naobrazba postaju jedan od važnijih činilaca u osiguravanju jednakih šansi“ (European Commission, 1996:17). Ulaganje u obrazovanje i naobrazbu je ključ društvenog i ekonomskog napretka, vještine i sposobnosti povećavaju produktivnost i dohodak i omogućavaju učešće svakoga u ekonomskom i društvenom životu. „Kako su znanje i prateća tehnička rješenja postali temeljni resurs na kojem počiva društveno blagostanje, ulaganje u znanost, više nego ikad prije, postaje garantom budućnosti, za koju se razvijene zemlje užurbano pripremaju. U skladu s tim, udio njihovih znanja u svjetskoj robnoj razmjeni sve se više povećava, a time i njihovo ukupno bogatstvo“ (Dizdar, 2008:48).

Znanje je resurs, stoga se od naobrazbe zahtijeva fleksibilnost, interdisciplinarnost i kreativnost, odnosno stjecanje manjeg obima trajnih znanja, što je temelj za cjeloživotno učenje. Ovakav pristup obrazovanju i značaj koji se pridaje cjeloživotnom učenju, mijenja i osavremenjuje metode učenja, što zapravo znači da se mijenja i obrazovna paradigma i napušta tradicionalni model reprodukcije znanja. Naglasak je na samostalnom učenju i izgradnji znanja, a ne na poučavanju, pa je temeljno načelo obrazovnih procesa, kako smo već i apostrofirali, *učiti kako učiti*, odnosno naučiti osobu kako da uči. Naučiti osobu kako da uči, znači dati joj brojne alate (skup sposobnosti i vještina), za samostalno nadopunjavanje i izgradnju znanja, omogućiti da stekne intelektualne vještine za kontinuirano obrazovanje, pripremiti je za samoobrazovanje u savremenom inovacijskom društveno-ekonomskom okruženju.

„Prvo načelo suvremene nastave postaje učenje utemeljeno na istraživanju, a nastavni proces zasniva se na pripremanju studenata za kritičko propitkivanje i ovladavanje vještinama argumentacije“ (Petrak, Aparac-Jelušić, 2005:15). Neophodno je „poučavanje usmjeriti u dva pravca: stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja, te stjecanje vještina i/ili jačanje sposobnosti pretraživanja izvora informacija, njihove evaluacije i interpretacije, odnosno predstavljanja i priopćavanja znanja i informacija“ (Petrak, Aparac-Jelušić, 2005:15).

U suštini orijentacije *učiti kako učiti* je skup sposobnosti, vještina i mentalnih procesa koji omogućavaju samostalno učenje, a taj skup sposobnosti, vještina i mentalnih procesa je, zapravo, interdisciplinarni okvir različitih vrsta pismenosti koje se zajednički imenuju

informacijskom pismenošću. Informacijska pismenost je pismenost budućnosti i leži u jezgri informacijskog društva i društva znanja.

Informacijska pismenost

Mnoštvo učenika i studenata koji pripadaju tzv. internetskoj generaciji¹ u današnje vrijeme završava svoje obrazovanje i ulazi u brojne segmente života i rada sa e-predznakom, kao što su e-trgovina, e-ekonomija, e-država, e-vlada i sl., a da nisu informacijski pismeni. „Svaka od spomenutih e-inicijativa postaje izlišna ako ljudi nisu osposobljeni sudjelovati u njima“ (Špiranec, 2003). Unatoč tome što je Evropska komisija još 1996. godinu proglasila godinom cjeloživotnog učenja i dala šest ključnih preporuka za njegovu implementaciju (1. nove vještine za sve, 2. ulaganje u ljudske resurse, 3. inovacije u učenju i poučavanju, 4. vrednovanje raznih oblika učenja. 5. pružanje savjetodavnih usluga i 6. približavanje učenja domu), dokumenti nastali u Evropi uglavnom se koncentriraju na infrastrukturu i tehničke (informatičke) vještine. Dok u Sjedinjenim Američkim Državama akreditacijski kriteriji za visokoškolske institucije u sve većoj mjeri uključuju i sposobnosti informacijske pismenosti, u Evropi je informacijska pismenost interdisciplinarni cilj na raskrsnici između informacija i obrazovnih politika, jer je zanemarena i u obrazovnim i u informacijskim politikama Evropske unije (Basili).² Nacionalne informacijske politike u Evropskoj uniji počivaju na 3C modelu (connectivity, content, competencies), gdje je težište uglavnom na dimenziji connectivity (umreženost) koja se odnosi na uspostavljanje djelotvorne IKT infrastrukture, dok se content (sadržaj) uglavnom odnosi na razvoj javnih elektronskih usluga kao što je e-uprava, a competencies (vještine) odnose se još uvijek više na IT kulturu nego na informacijsku kulturu. Strategije zato valja proširiti i produbiti informacijskom pismenošću kao preduvjetom i glavnom komponentom cjeloživotnog učenja, jer je informacijska pismenost u suštini ukupan odnos prema informacijama, kultura razumijevanja informacija i logika upotrebe informacija, bilo da su one analognog, digitalnog ili virtuelnog porijekla. Razvoj moderne komunikacijske tehnologije omogućio je i unaprijedio i takve potencijale kao što su praćenje, snimanje, kontrola, nametanje, usmjeravanje i restrikcija sadržaja koje ljudi čitaju, gledaju i

¹ Obično se pripadnicima internetske generacije smatraju oni rođeni 1982. godine i dalje (Prensky, 2003).

² Vidjeti više na: <http://www.ceris.cnr.it/Basili/EnIL/index.html>.

slušaju, čime se utječe na način njihovog mišljenja i ponašanja, što ulazi i u područje cenzure ali i u područje sigurnosne kulture. Kako je informacijsko ponašanje i ponašanje pri traženju informacija³ u tijesnoj vezi sa informacijskom pismošću, to se informacijskim opismenjavanjem zapravo grade, razvijaju i odgajaju takva informacijska ponašanja u okviru obrazovnih okruženja koja bi mlade ljude senzibilizirala i pripremila na mnogoznačnosti digitalnog univerzuma i njegovu sve veću složenost, a u isto vrijeme doprinijela odgajanju novih generacija za humanu upotrebu informacija u svrhu dobrobiti i napretka i pojedinca i društva u cjelini. Informacijska pismenost kroz svoje pedagoško-andragoške komponente podstiče razvijanje humanih informacijskih potreba i omogućava njihovo zadovoljavanje.

Informacijska pismenost i internetska generacija

Istraživanja provedena u razvijenom svijetu, međutim, pokazuju da internetska generacija u svjetlu obrazovnih procesa i društvenog konteksta informacija pokazuje sljedeće informacijsko ponašanje (Kuhlthau, Heinstrom, Todd, 2008):

- nema konceptualni uvid u sisteme koje koristi,
- nesigurna je pri pretraživanju,
- nasumice bira pojmove za pretraživanje, što je često rezultat nedostatka početnih informacija o nekoj temi,
- nije sklona kritičkom iščitavanju ili pregledavanju rezultata, što rezultira slabijim kvalitetom radova,
- koristi široku lepezu neispravnih strategija rješavanja problema poput kopiranja, filtriranja, pojednostavljivanja,
- velika joj je tolerancije na greške,
- služi se vizuelnim elementima kao kriterijem odabira informacija, umjesto da informacije procjenjuju prema relevantnosti,
- kopira i „lijepi“ dijelove teksta bez razumijevanja etičkih načela korištenja informacija,
- spremna je donositi zaključke na temelju malog broja informacija,

³ Informacijsko ponašanje bavi se pojedinačnim koracima koje fizički slijedi neki korisnik informacija, a informacijska pismenost kognitivnim i afektivnim aspektima (znanjem, emocijama, stavovima) potrebnim za izvođenje tih koraka (Špiranec, Banek-Zorica, 2008:41).

- zadovoljava se „donekle relevantnim“ rezultatima, te brzo odustaje od traganja za boljim rješenjima (Špiranec, Banek-Zorica, 2008)

S druge strane, prosječni pripadnik internetske generacije do svoje 21. godine života provede:

- 10.000 sati igrajući videoigre,
- pošalje i primi 200.000 e-mailova i instant poruka,
- sati gledajući TV,
- 10.000 sati razgovarajući na mobilni telefon (Prensky, 2003).

Od 2003. godine kada su ovi rezultati dobiveni do danas, pojavom društvenih mreža i masovnom upotrebom kod gotovo svih uzrasta ali posebno mladih ljudi, stvari su se usložnile, pa su ilustrativni podaci koje je jedan brojač društvenih aktivnosti zabilježio za samo 38 sekundi, kako pokazuje slika 1.

Slika 1. Brojač aktivnosti na društvenim mrežama⁴

⁴ Vidjeti na: <http://www.personalizemedia.com>.

Razumijevanje informacija i posljedica informacijskih procesa u direktnoj je vezi sa postavljanjem pravih pitanja i obratno, postavljanje pravih pitanja je povezano sa sposobnostima učinkovite upotrebe informacija, njihovog kritičkog procjenjivanja i etičkog korištenja. Suština nije u tehnološkoj infrastrukturi i informatičkim vještinama, iako su one neupitni dio, ali su nedovoljna pretpostavka za samostalno pretraživanje, pristup i korištenje informacija, te trajno stjecanje i nadogradnju znanja. Stoga je zadaća obrazovnih sistema svih nivoa, a posebno visokog obrazovanja, da svakog učesnika obrazovnih procesa osposobi da se nosi sa bujanjem informacija i iskazuje kritički duh u njihovom odabiru i rangiranju, odnosno da ih učini informacijski pismenim. Informacijski pismeni ljudi razumiju kako pronaći informacije; oni razumiju i znaju kako upravljati informacijama, kako ih analizirati, vrednovati i prenositi i kako zaštititi i sebe i informacije. Informacijski pismeni pojedinci čine informacijski pismene društvene grupe i zajednice, jer informacijska pismenost predstavlja „okvir koji oprema ljude, ne sa gomilom tehničkih vještina, već sa širokim, integriranim i kritičkim pogledom na savremeni svijet znanja i informacija, uključujući i njeno porijeklo i razvojne trendove, njena redefiniranja spram iskustva i društvenog života, njeno filozofsko opravdanje, predrasude i ograničenja, njen potencijal za ljudsku emancipaciju i ljudske dominacije, kao i za rast i razaranja“ (Shapiro, Hughes, 1996).

Pripadnici internetske generacije, međutim, sada već imaju 30 godina i uključeni su u sve životne procese u punom kapacitetu, pa tako i u formalno obrazovanje svih nivoa, od predškolskog do visokoškolskog. Oni su intelektualna elita društva, znanstveni podmladak, stručnjaci u različitim segmentima rada, a mnogi i roditelji. Oni su nositelji ukupnog budućeg razvoja društva. Navike i modele svoga informacijskog ponašanja i ponašanja pri traženju informacija oni su uglavnom usvojili još u formalnom obrazovanju.

U svrhu prepoznavanja stečenih navika informacijskog ponašanja i stavova prema informacijskoj pismenosti, u okviru istraživanja provedenog za potrebe magistarskog rada „Informacijska pismenost i visokoškolske biblioteke – edukacija korisnika. Model Univerziteta u Sarajevu“ u upitniku za nastavnike, od asistenata do redovnih profesora, svih osam javnih univerziteta u Bosni i Hercegovini postavljena su pitanja povezana sa informacijskom pismenosti i pojedinim segmentima informacijske pismenosti kao krovnog pojma različitih vrsta pismenosti. Osobito su interesantni stavovi asistenata kao znanstvenog podmlatka i budućeg akademskog kadra, a zapravo osoba koje pripadaju internetskoj

generaciji i u bliskoj prošlosti su bili studenti, a u budućnosti će biti nositelji odgojno-obrazovnih procesa i rasta i razvoja društva. Oni su znanstveni novaci pred kojima je karijera povezana sa znanstvenim istraživanjima, pristupom i korištenjem kvalitetnih znanstvenih i stručnih informacija i na njima zasnovanog zabilježnog znanja pohranjenog u različitim izvorima, u različitim medijima i na različitim mjestima. Dakle, prvi korak u tome bi bio znati pronaći, vrednovati i upotrijebiti izvore koji se koriste za učenje i izgradnju znanja, a kako su biblioteke jedno od mjesta na kojima je pohranjeno zabilježeno znanje i mjesto kontakta sa informacijskim sistemima i bazama podataka, jedan od segmenata koncepta informacijske pismenosti⁵ je i tzv. biblioteka pismenost. Zato je jedno od pitanja bilo:

Usluge savremene fakultetske biblioteke?

te ponuđeni odgovori

Pristup i pretraživanje različitih izvora informacija

Pristup elektronskim izvorima i bazama podataka

Posredovanje informacija između izvora informacija i korisnika

Edukacija korisnika za korištenje informacija u mrežnom

okruženju

Bilo je potrebno u skali od 1 do 4 dodijeliti vrijednosti ponuđenim tvrdnjama. Ponuđena tvrdnja *Pristup elektronskim izvorima i bazama*

⁵ Prva je opća tradicionalna pismenost, čitanje i pisanje, govor i slušanje, brojanje i računanje, opažanje i crtanje, zatim pismenost poznavanja različitih vrsta knjižne građe, klasifikacije građe, bibliotečkih kataloga, klasičnih i online javno dostupnih kataloga OPAC-a (Online public access catalog) i uopće načina rada i funkcioniranja biblioteka i korištenja njezinih usluga i izvora. Sljedeća komponenta je tehnička ili kompjuterska pismenost (computer literacy) kao poznavanje upotrebe informacijsko-komunikacijske tehnologije i njenih alata i mogućnost stalne nadogradnje u smislu tehnoloških novina, pa pismenost za korištenje masovnih medija (mas-media literacy) kao poznavanja masovnih medija i onoga za šta masovni mediji mogu biti upotrijebljeni, kao kritičkog razmišljanja o razlikama između činjenica, stavova i uvjerenja iznesenih preko mas-medija; medijska pismenost (media literacy) poznavanja različitih medija i formata u kojima su pohranjene informacije i koji omogućuju njihovo posredovanje, bilo da su konvencionalni ili nekonvencionalni, te vizuelna pismenost (visual literacy) kao svojevrsna veza između medijske i tehnološke pismenosti i kritička procjena vizuelnih i audiovizuelnih sadržaja. Neki autori govore i o digitalnoj pismenosti koja povezuje pojmove kao što je mrežna pismenost (network literacy), internetska pismenost (internet literacy) i multimedijalna ili hiperpismenost (hyperliteracy), a također i o multikulturalnoj pismenosti kao poznavanju kultura i jezika (Rašidović, 2011).

podataka je dobila najveći broj vrijednosti 4 i to najviše od asistenata (84,61%, n= 52)

Iako obuhvata sve segmente pružanja savremenih bibliotečko-informacijskih usluga, tvrdnja *Posredovanje informacija između izvora informacija i korisnika* tek je na trećem mjestu i za nju se opredijelilo samo 47,06% asistenata (n= 52)

Na pitanje *Pretražujete li OPAC (Online javno dostupan katalog) neke biblioteke? Ukoliko je odgovor Ne, zašto?*

Pokazalo se da to najmanje čine asistenti (62,75%, n= 52), a u slobodnim odgovorima onih koji to nikako ne čine, navedeni su sljedeći razlozi:

- „Koristim se dostupnim online naučnim bazama“,
- „Zbog nedostatka informacija često su mi takvi katalogi zbrkani i nepristupačni“,
- „Ne poznajem“,
- „Nisam znao da postoji“,
- „Nemam potrebu“,
- „Nisam upoznat sa postojanjem istog“,
- „Zbog nedostatka vremena“,
- „Nemam tu naviku“,
- „Ako se misli na bh. biblioteke, ne koristim jer je fond mali, a COBISS interfejs nekoristan“,
- „Jer nemamo umreženje, ni kontakte“,
- „Ne znam da postoji“,
- „Nisam upoznat sa njegovim postojanjem“,
- „Zar to postoji?“,
- „Nije mi dostupno“,
- „Ne znam kako i nemam dovoljno vremena da se i time bavim“,
- „Na našem odsjeku biblioteka nema bibliotekara, te puno toga nedostaje (u konceptu biblioteke)“,
- „Nisam nikad čula da naše biblioteke to imaju“,
- „Neupućenost“,
- „Nema svaka biblioteka takav katalog“,
- „Nemam pristup“,
- „Nisam upoznat sa koristima od njegovog pretraživanja. I kakva mi je korist ako u katalogu nađem neku stavku koja me zanima, ako joj ne mogu slobodno pristupiti“,
- „Ne postoji mogućnost za to“,
- „Do potrebne literature je moguće doći bez određenog kataloga“,
- „Ne vjerujem da ću pronaći što me zanima“,

„Nisam upoznata s istim“,
„Mislim da njihovi kapacitet ni izbliza ne zadovoljava moje potrebe“.

Na pitanje *Pretražujete li dostupne online znanstvene baze. Ukoliko je odgovor Ne, zašto?* zanimljivi su također slobodni odgovori respondenata koji to ne čine, a njihovi razlozi su sljedeći:⁶

„Trenutno nemam veliku potrebu za to“,
„Nije mi dostupno ono što me interesuje“,
„Pretražujem ali samo povremeno kada imam vremena za to“,
„Nemam dovoljno informacija o načinu pristupa“,
„Nisam dovoljno upoznat“,
„Ne poznajem ove aktivnosti“,
„Uglavnom druge obaveze pretežu i drugi načini saznanja informacija“,
„Druge obaveze“,
„Ne postoje u našem slučaju“,
„Nemam informacije o bibliotekama koje pružaju takve mogućnosti“.

Na pitanje *Kako ste se prvi put upoznali sa dostupnim online znanstvenim bazama?*, ponuđeni odgovori su izgledali ovako:

„Prilikom prezentacije predstavnika proizvođača baze“, 2,33% (n=258),
„Prezentacijom/informacijom bibliotekara“, 15,89%,
„Posjetom mrežnim stranicama biblioteka“, 29,07%,
„Od kolega“, 36,82% (najviše asistenti 57,70%),
„Na drugačiji način“, 15,89%.

Na drugačiji način je odgovor 15,89% ispitanika, a naznačeni drugačiji načini su: „Google“ i „slučajno preko interneta“.

Na pitanje *Postoji li po Vašem mišljenju veza između biblioteke i koncepta informacijske pismenosti?*, najčešći odgovor je *Neka veza postoji, ali nije mi sasvim jasna* i za ovaj odgovor se opredijelilo najviše respondenata iz redova asistenata, njih 56,86% (n= 52).

⁶ Preneseni su u izvornom obliku, pa otuda i gramatičke greške.

Osobito je interesantan odgovor na pitanje *Ko bi po Vašem mišljenju trebao vršiti takvu edukaciju?*⁷, gdje 50,97% (n= 259) svih respondenata kaže da bi to trebali biti informacijski stručnjaci – bibliotekari.

Kako ovakvi stavovi nesumnjivo otvaraju prostor za „novu“ ulogu bibliotekara kao stručnjaka za organizaciju zabilježenog znanja, u okviru spomenutog magistarskog rada anketirani su i bibliotekari.

Anketiranje bibliotekara svih profila i vrsta obrazovanja pokazalo je da je najveći broj bibliotekara (67,65% ispitanika/ica, n= 34) na postavljeno pitanje o uslugama savremene biblioteke izabrao odgovor da je to *Edukacija korisnika za korištenje informacija u mrežnom okruženju*, a da se usluga *Posredovanje informacija između izvora informacija i korisnika* i kod bibliotekara nalazi tek na trećem mjestu.

Gotovo 3% (n= 35) bibliotekara misle da je biblioteka samo administracija, a isti toliko smatra da je potreba za edukacijom korisnika danas sve manja. Kad je odnos između biblioteka i koncepta informacijske pismenosti u pitanju, ni bibliotekarima to nije sasvim jasna veza (za njih 5,71%, n= 35), a što se tiče sadržaja koje bi trebalo uvrstiti u programe informacijske pismenosti, bibliotekari imaju stavove kako slijedi u tabeli:

	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Kako učinkovito koristiti informaciju	4.633	1.732
Kako analizirati i kritički vrednovati informaciju	4.483	1.479
Kako koristiti informaciju na etičan način i po pravnim propisima	4.593	1.803
Kako pronaći informaciju	4.469	1.883
Kako je informacija organizirana	3.714	1.084
Kako pretraživati internet	3.308	1.975
Kako koristiti kompjuter	2.920	2.139

Na pitanje *Ko bi po Vašem mišljenju trebao vršiti takvu edukaciju?*, 18% (n= 35) bibliotekara smatra da bi to trebali činiti informatički stručnjaci.

⁷ Misli se na informacijsko opismenjavanje studenata i drugih korisnika biblioteka.

Predstavljanje dijela obimnijeg istraživanja imalo je za cilj da ukaže na činjenicu da je mladi znanstveni kadar sa akademskom budućnošću i odgovornošću obrazovanja i odgoja budućih generacija usvojio informacijsko ponašanje i ponašanje pri traženju informacija karakteristično i za ostale pripadnike internetske generacije, što je zabrinjavajuća i nedopustiva situacija, jer je mladi znanstveni kadar akademska budućnost svakog društva, nositelj njegovog budućeg razvoja i učitelj budućih mladih naraštaja. Znanstvene i stručne informacije kao podloga izgradnji i nadogradnji kvalitetnih inovativnih znanja zasnovanih na istraživanjima koja doprinose razvoju i napretku društva i njegove pripadnike čini „onima koji znaju“ (*Prema društvu koje uči*, 1996), nisu uvijek javno dostupne i ne nalaze se na površinskom webu i ne može im se pristupiti preko tražilica. Znanje je resurs koji, unatoč zagovaranju otvorenog pristupa i dijeljenja sa drugima, postaje zapravo sve skuplji, na što ukazuju i sve više cijene znanstvenih časopisa i cijene pristupa znanstvenim bazama podataka, odnosno onome što je relevantno i recentno znanstveno znanje. S druge strane, kupovina i pristup tako skupim resursima znanstvenog znanja postaju nepotreban trošak i promašene investicije, jer iskorištavanje takvih resursa u minimalnoj mjeri ili čak potpuno neznanje o njihovom postojanju i dostupnosti proizvodi okruženje u kojem se znanje zasniva na nekritičkom i neznanstvenom odnosu prema dostupnim informacijama i izvorima informacija, pa svi kojima je dostupan internet i tražilice postaju „znalci“ gotovo samo jednim klikom.

Također valja naglasiti da raznolike izvore znanstvenih i stručnih informacija, bez obzira na medij njihovoga prenošenja, a osobito skupe znanstvene časopise i recenzirane znanstvene baze, teško može pojedinac sam sebi kupiti i koristiti. Za to i postoje bibliotečko-informacijski centri koji se udružuju i koordiniranom nabavkom i pristupom omogućavaju široj akademskoj, stručnoj i drugoj zainteresiranoj publici i korisnicima korištenje ovih resursa pod povoljnijim uvjetima uz čitavu paletu informacijskih usluga koje mogu pružiti bibliotečko-informacijski stručnjaci – zaposlenici spomenutih centara.

Ono što je također vrijedna spoznaja dobivena na osnovu ovih istraživanja je mišljenje više od polovine ispitanika pripadnika nastavnog kadra da su bibliotekari osobe koje bi trebale vršiti edukaciju informacijske pismenosti učesnika obrazovnih procesa, što otvara dovoljno prostora za novi bibliotekarski aktivizam u skladu sa savremenim zahtjevima društva, obrazovanja i učenja.

Novi bibliotekarski aktivizam

Jasno je također, iako je mali uzorak ispitanika, da bibliotekari imaju različite stavove o svim pitanjima i da mnogi nisu svjesni ovih „novih“ zadataka biblioteka i bibliotekara prouzrokovanih promjenama u društveno-ekonomskim odnosima izazvanim snažnim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ove „nove“ zadaće bibliotekara kao informacijskih stručnjaka su zapravo iste one zadaće koje su oni imali unazad nekoliko hiljada godina od nastanka prvih biblioteka do danas, a to je organizacija zabilježenog znanja i posredovanje informacija između izvora informacija i njihovih korisnika, bez obzira koja je tehnologija pohranjivanja, pronalaženja i prijenosa tih informacija. Primjena novih tehnologija dodaje novi kvalitet u zadaćama bibliotekara/informacijskih stručnjaka i doprinosi njihovoj proaktivnoj i medijatorskoj ulozi, posebno visokoškolskih, i čini ih u isto vrijeme koordinatorima dostupnih informacija, njihovim analitičarima i onima koji ih vrednuju, a pri tome imaju važnu odgojno-obrazovnu ulogu spram svojih korisnika. Naglasak je dakle na njihovom značaju u upravljanju znanjem i pedagoško-andragoškoj ulozi u edukaciji korisnika i podizanju nivoa njihove informacijske pismenosti. Ovakva znanja i kompetencije bibliotečko-informacijskih stručnjaka ne treba olako zanemarivati. Dapače, oni su ljudski resurs koji treba što više u tom smislu iskorištavati, unapređivati i uključivati u nastavne procese kojima po prirodi stvari i pripadaju.

Nisu, međutim, svi bibliotekari sposobni, obrazovani i predodređeni da budu uključeni u poučavanje informacijske pismenosti, osobito s obzirom na interdisciplinarnost ovoga koncepta. Oni bi trebali biti elita među profesionalcima, svestrano obrazovani, informacijski pismeni, iskusni, fleksibilni i sami u procesu cjeloživotnog učenja sa posebno izraženim pedagoškim sposobnostima, vješti u korištenju aplikacija novih tehnologija, spremni da umnožavaju svoje kompetencije i da ih dijele sa drugima. „Rad u bibliotekama novoga doba zahtijeva visoko obrazovane, specijalizirane stručnjake koji razumiju način na koji se uređuju i vode novonastale biblioteke, stručnjake koji znaju prepoznati, odabrati, urediti i zaštititi informacije relevantne za krajnjeg korisnika“ (Dizdar, 2008).

„Bibliotekari trebaju prevazići realne i mitološke barijere i biti sigurni da imaju kredibilitet i da mogu učestvovati u dominantnim pedagoškim paradigmama u visokom obrazovanju pokazujući svoje kompetencije u dizajniranju kurseva i njihovom izvođenju u obrazovnom

okruženju koje je globalno, fleksibilno i usmjereno na studenta” (Rader, 2004:30).

Spomenute uloge bibliotekara/informacijskih stručnjaka će jačati povećanjem tehnoloških mogućnosti proizvodnje i pristupa informacijama, jer će ih krajnji korisnici vidjeti i doživljavati sve više fragmentarno i zbog njihovog obilja će izgubiti mogućnost njihovog valjanog povezivanja i kritičkog procjenjivanja.

Umjesto zaključka

Nije slučajno što se o informacijskoj pismenosti ponajprije počelo pisati i istraživati u obrazovnim zajednicama i zajednicama bibliotečko-informacijskih djelatnika i nije slučajno da su ta istraživanja započela upravo istraživanjem informacijskih vještina, a proširila se na istraživanje odnosa između procesa učenja i informacijske pismenosti. Iako nisu rijetke pojave minimiziranja značaja informacijske pismenosti i tzv. mitoloških predrasuda (Špiranec, Banek-Zorica, 2008) spram ovoga koncepta, u razvijenim zemljama svijeta (Australija, Kanada, Sjedinjene Američke Države) paralelno sa sve snažnijim prisustvom tehnoloških inovacija, inoviraju se i programi informacijske pismenosti i pridaje im se značaj na nacionalnom nivou. Bibliotekari se aktivno uključuju u nastavno-znanstvene procese, a također obogaćuju svoja temeljna znanja iz bibliotečko-informacijske znanosti i znanjima iz pedagoških disciplina kroz alternativne netradicionalne oblike profesionalnog razvoja, kako bi bili spremni učestvovati u nastavnim procesima rame uz rame sa drugim nastavnim kadrom i doprinijeti širenju svijesti o potrebi korištenja kvalitetnih informacija za stjecanje i nadogradnju znanstvenih i stručnih znanja. To su budući pravci djelovanja kojima trebaju težiti i bibliotekari/informacijski stručnjaci iz manje razvijenih zemalja i zemalja u tranziciji kako bi i dalje ostali u sedlu. Ali ne samo oni.

Literatura

1. Community Development Foundation (1997), *The Net Results: Social Inclusion in the Information Society. Report of the National Working Party on Social Inclusion in the Information Society*, IBM, London.
2. Dizdar, S. (2008), „Informacijska pismenost i cjeloživotno učenje“, *Savjetovanje o reformi visokog obrazovanja „Primjena bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu“*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 47–59.
3. European Commission (1996), *White paper on education and training. Teaching and learning. Towards the learning society*, Office for Official Publications, Luksemburg.
4. Korajlić, N. (2012), *Istraživanje krivičnih djela*, Pravni fakultet, Sarajevo.
5. Kuhlthau, C. C., J. Heinström, R. J. Todd, (2008), „The 'information search process' revisited: is the model still useful?“, *Information Research*. 13(4) paper 355, Retrived from: <http://InformationR.net/ir/13-4/paper355.html>.
6. *Odabrana poglavlja iz organizacije znanja* (2004), Zavod za informacijske studije, Zagreb.
7. Pastuović, N. (1999), *Edukologija. Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*, Znamen, Zagreb.
8. Petrak, J., T. Aparac-Jelušić (2005), „Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48 (1), 13–30.
9. *Prema društvu koje uči. Poučavanje i učenje. Bijeli dokument o obrazovanju* (1996), Educa, Zagreb.
10. Prensky, M. (2005), „Digitalni urođenici, digitalne pridošlice. Razmišljaju li doista drugačije?“, *Edupoint*, Retrived from: <http://edupoint.carnet.hr/casopis/32/clanci/2>.
11. Prensky, M. (2003), *Has “Growing Up Digital” and extensive video game playing affected younger military personnel's skill sets?*, Retrived from: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Has%20Growing%20Up%20Digital%20Affected%20Military%20Skill%20Sets.pdf>.
12. Rader, H. B. (2004), *Australian and New Zeland information literacy framework: principles, standards and practice*, 2nd ed., Institute for Information Literacy ANZIL, Australija – Novi Zeland.
13. Rašidović, B. E. (2011), *Informacijska pismenost i visokoškolske biblioteke – edukacija korisnika. Model Univerziteta u Sarajevu*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Sarajevo.

14. Shapiro, J. J., S. K. Hughes (1996), „Information literacy as a liberal art: Enlightenment proposals for a new curriculum“, *Educom Review*, 31 (2).
15. Špiranec, S. (2003), *Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje*, Edupoint, Retrieved from:
<http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/1.html>.
16. Špiranec S., M. Banek-Zorica (2008), *Informacijska pismenost. Teorijski okviri i polazišta*, Zavod za informacijske studije, Zagreb.